

Bónis Péter*habilitált egyetemi docens**Károli Gáspár Református Egyetem*

Henricus de Segusio (Hostiensis) középkori glosszátor műveinek jogtörténeti jelentősége és azok magyarországi használata*

1. Bevezetés

Az egyik legnagyobb középkorkutatónk, Gerics József a *ius commune* magyarországi szerepéről képviselt véleményét így foglalta össze: „A római jog magyarországi szerepét már a XIII. század közepén a modern kutatási eredményeknek körülbelül megfelelően jellemezte a híres korabeli glosszátor, Henricus de Segusio. Szerinte Magyarország is azok közé az országok közé tartozik, amelyeket nem kormányoznak ugyan a római jog szerint, de ennek argumentumait mégis felhasználják, amikor saját szokásjoguk és statútumaik elégtelennek bizonyulnak. Ő tehát a civiljognak Magyarország világi jogrendjében kiegészítő forrásként való felhasználásáról ad számot. Ez szinte magától értetődő volt. A királyi udvar jogtudós klerikusai ugyanis a „két jogot” láthatóan körülbelül úgy alkalmazták a világi szférában, mint ahogyan a római jog használata az egyház törvénykezésében szokásos volt.”¹

Gerics a római jog szubszidiárius hatályát Henricus de Segusio állítására alapozza, aki a XIII. századi Európa egyik legjelentősebb kánonistája volt, pápai legátusként bejárta egész Európát, és a legszélesebb körű áttekintése lehetett az akkori európai jogéletről.

Nemcsak Hostiensisnek a magyar jogi viszonyokról tett eme érdekes kijelentése, és nagy európai jogi tekintélye indokolja azt, hogy foglalkozzunk vele és műveivel, hanem az a tény is, hogy számos bizonyítéka van annak, hogy műveit a középkori Magyarországon előszeretettel használták, és gyakran forgatták.

2. Hostiensis tevékenysége

Henricus de Segusio (vagy elterjedt nevén Hostiensis²) Susában, Torino közelében³ született valószínűleg 1200 körül. Családi nevének a *de*

Bartholomaeus jelöli meg néhány szerző, ez azonban téves.⁴ Bolognában tanulta a római jogot Jacobus Balduinitól („dominus meus”), de itt volt mestere Homobonus is. Johannes Andreae szerint Jacobus de Albengát is hallgatta. Bolognában iskolatársa volt Sinibaldus Fliscus, a későbbi IV. Ince pápa. Bologna után Párizsba ment, hogy egyházi jogot adjon elő. Úgy tűnik, hogy nem tanított Bolognában. A korabeli krónika úgy említi, mint „*virum omni discretionem perspicuus benignum et curialem, theologiae scientia plenum: doctum siquidem, immo doctissimum in scientia naturali, in veteri et in novo Testamento, peritum utique in iure canonico et civili.*”⁵ Sokrétű és értékes irodalmi tevékenységével kiérdemelte a *monarcha iuris utriusque* nevet.

A *summa* egyik szakasza számol be arról, hogy 1239-ben már párizsi archidiakónus, ahol a dekretálisokról ad elő, de ugyanakkor provenç-i és angliai egyházi javadalmak birtokosa is.⁶ Párizsi tanítványai közül csak egy bizonyos Hispanus nevét ismerjük.⁷ A híres középkori mű, a *Speculum iudiciale* szerzője is mesterének nevezi Hostiensist, de inkább az tűnik valószínűnek, hogy csak későbből ismerte és nem Párizsban hallgatta őt.

Az 1230-as években lett a provenç-i város, Antibes katedrálisának priorja. Az antibes-i püspök, Bertrandus és a kanonokjai között támadt vagyoni vita lezárásaként és annak megoldásában való közreműködése jutalmául lett prépost előbb Antibes-ben, majd amikor IV. Ince pápa áthelyezte a püspökséget, Grasse-ban.

Prépostsága idején számos utat tett Angliában. Didier feltételezése szerint Otto Candidus legátus bíboros kíséretében érkezett először Angliába.⁸ Hostiensis angliai tartózkodásának első biztos bizonyítéka 1240-re nyúlik vissza, amikor Matthaeus Parisiensis szerint a pápai legátus szolgálatában Londonban egy eretneket hallgatott ki.⁹

Fontos szerepet vitt a király és a winchester-i kanonokok között kirobbant vitában is. Míg a kanonokok Ralph Neville-t, Anglia kancellárját kívánták püspöknek, addig a király más jelöltet támogatott. Valószínű, hogy Hostiensis résztvett a király által az ügy elsimítása érdekében Rómába küldött delegációban. A küldöttség sikeresen védte a király álláspontját és IX. Gergely pápa a király jelöltjét nevezte ki winchesteri püspökké, aki azonban hamarosan meghalt. A kanonokok újból más jelöltet választottak, a királynak azonban ez nem tetszett és Hostiensist küldte Rómába 1242-ben, hogy meggyőzze a pápát. IV. Ince azonban nem hallgatott Hostiensisre és a kanonokok választását erősítette meg.¹⁰

Korabeli dokumentumok többször is tanúskodnak arról, hogy Hostiensis különböző, igencsak jól jövedelmező egyházi javadalmak birtokosa volt. A pápa a javadalmak halmozásának kánonjogi tilalma alól többször felmentette.¹¹ Matthaeus Parisiensis

* A tanulmány a MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával készült.

tudósít arról, hogy az angol király Hostiensist jelentős összeggel látta el azzal a megbízással, hogy így nyerje el a király számára a pápai kúria egyes funkcionáriusainak kegyét, de Hostiensis a király pénzét nem a fent említett hivatalnokok jóindulatának megszerzésére fordította, hanem arra, hogy magának püspökséget szerezzen. Így lett püspök 1244-ben Sisteronban.¹² Attól függetlenül, hogy ez az elbeszélés hiteles-e vagy sem, egyházi javadalmi feltűnően nagy összegeket jövedelmeztek neki.

1244-től 1250-ig volt itt püspök.¹³ Ebben az időben a pápai udvar Lyonban tartózkodott és a pápai udvar közelsége jó alkalom volt arra, hogy szolgálataival elnyerje a pápa, IV. Ince jóindulatát.

1250-ben lett érsek Embrunban, innen van másik használatos neve: *Embrunensis*. 1251-ben, immár érsekként a pápai legátus, Hugo kíséretében utazott Mainzba. Valószínűleg még ennek az évnek a júliusában bírta rá a legátust arra, hogy tegye le hivatalából a mainzi érseket, és nevezze ki helyébe Gerardust, akitől közbenjárása fejében jelentős pénzösszeget, kétszáz márkát kapott.¹⁴

Amikor Jacques de Troyes, akit Hostiensis valószínűleg már korábban ismert, IV. Orbán néven pápává lett, 1261. december 4-án ostiai bíborossá nevezte ki. Innen származik a *Hostiensis* elnevezés. A történeti források hiányossága nem teszi lehetővé, hogy pontosan rekonstruáljuk Hostiensis szerepét a pápai udvarban. Bizonyos, hogy az egyházpolitika alakításában a pápa nagyban támaszkodott Hostiensis hozzáértésére, többször bízta meg kényesebb ügyek elsimításával vagy küldte legátusként követségbe, hogy képviselje őt. Műveiben csak kevés utalás található arra nézve, hogy milyen ügyekkel foglalkoztatták.

IV. Kelemen pápa halála után, 1268. november 29-én nyílt meg Viterbóban a pápaválasztó konklávé, amelyen maga is résztvett, de mint ahogyan arra maga is utal, elhagyta a hosszúra nyúló pápaválasztó gyűlést. A *Lectura super Decretalibus* egyik helyén¹⁵ részletesen tárgyalja azt a kérdést, hogy a bíborosok lemondhatnak-e pápaválasztói jogokról. Ezzel kapcsolatosan beszéli el, hogy miért távozott a konklávéból, és hogy nem volt jelen X. Gergely megválasztásakor. Ekkor már súlyosan beteg volt, 1271. október 29-én végrendelkezett és november 6-án vagy 7-én halt meg Lyonban. A történészek ezzel kapcsolatosan kételyüknek adnak hangot, hiszen nem valószínű, hogy egy súlyosan beteg ember vállalkozna arra, hogy Viterbóból Lyonba utazzon. Diplovatatus azt állítja, hogy nem Lyonban temették el, hanem Perugiában.¹⁶ Ha Diplovatatus híradása valós, akkor Hostiensis sírját Perugiában kell keresnünk a Szent Lőrinc katedrálisban. Valószínű azonban, hogy ennek átépítése során eredeti sírhelyét elmozdították.

Hostiensis végrendeletében¹⁷ egyrészt temetéséről rendelkezett, másrészt műveinek kéziratairól. A

bolognai és párizsi egyetemre, valamint az embruni káptalanra hagyta a *Lectura Decretalium* egy-egy példányát, de nem feledkezett meg arról sem, hogy az új pápának is juttasson egy példányt.

3. Hostiensis legnépszerűbb műve, a *Summa Aurea* (1239-1253)

Hostiensis két fő műve a *Summa decretalium* vagy más néven *Summa Aurea*, illetve a *Lectura in quinque libros Decretalium*. Ezekén kívül Hostiensis neve alatt kisebb művek is fennmaradtak, mint például a lipcsei könyvtárban őrzött máig kiadatlan *Diamargariton*¹⁸, vagy a püspökválasztásról¹⁹ szóló kisebb traktátus, de ugyanígy említést kell tennünk a IV. Ince novelláihoz²⁰ fűzött lekturájáról is.

A *Summa Aurea* Hostiensis első rendszeres, összefoglaló műve.²¹ Bár közhasználatú elnevezése: 'Summa Aurea', de ez nem az eredeti cím, hanem csak az utókor látta el az aurea jelzővel, így akarván kiemelni a *Summa* jelentőségét. Az eredeti kéziratok egyszerűen csak a *Summa* vagy a *Summa Copiosa* elnevezést használják.

A Summát párizsi tartózkodásakor kezdte írni, és ez az első változat pusztult el egy tűzvészben. A tűzvész ellenére azonban a *Summa* egyes részei mégis fennmaradtak és ezek a fejezetek képezték a *Summa* alapját. A középkorban *Summa Archiepiscopini* is nevezték, ezzel utalva arra, hogy a *Summa* elkészülte idején Hostiensis már embruni érsek volt.

A *Summa* első redakciója 1239-ben készült el. Kevesebb adatunk van arra vonatkozóan, hogy mikor készült a második redakció. Gillmann²² arra hivatkozik, hogy a Summában sok az utalás IV. Ince pápa több olyan dekretálására, amelyeket az 1253. szeptember 9-én kelt *Ad explicandos bulla* már nem sorol fel. Ezt a dátumot megerősíti, hogy Hostiensis a Summát idézi a IV. Ince Novelláihoz írt Lekturájában is, amely szintén IV. Ince *Ad explicandos* bullája előtt készült.

Ami az összeállítás helyét illeti, Hostiensis csak annyi utalást tesz, hogy az első redakciót *officio minori*, míg a második redakciót *officio maiori* írta.²³ Nem pontosítja azonban, hogy mit jelent az általa használt *officio maiori* kifejezés. Az mindenképpen biztosnak tűnik, hogy már püspökként fejezte be a Summát, de a befejezés helye lehet Sisteron és Embrun is. A középkorban használt *Summa archiepiscopi* elnevezés inkább azt valószínűsíti, hogy Embrunban fejezte be a Summát.

1261 után summáját a bolognaiak kérésére egy *quaestio*val egészítette ki, amelyet eleinte a kéziratok másolói a *summa függelékének* tekintettek, majd a vele szorosabban összefüggő *De sententia excommunicationis* cím alá tagolták be.²⁴

A *Summa* szerkezetében IX. Gergely dekretálistgyűjteményéhez, a Liber Extrához igazo-

dik, de Hostiensis önállóságát bizonyítja, hogy az egyes címek sorrendje és beosztása nem azonos az alapul vett művével. Hostiensis nagyvonalakban a Liber Extra címeihez igazodott, de nem követte azt szolgáiban.

Mint tudjuk, a Liber Extra Páviai Bernátot követve öt fő részbe rendezi a pápai dekretálisokat. Ennek könnyen megjegyezhető felsorolását adja a középkori hexameter: *iudex, iudicium, clerus, connubia, crimen*. Bár a Liber Extra beosztása különbözik az Institúciók elrendezésétől, mégsem mondhatjuk, hogy a *iudex, iudicium, clerus, connubia, crimen* rendszere alapvetően mentes volt a juszteniánuszi kodifikáció befolyásától. A Liber Extra nem az Institúciókat követte, de ha összehasonlítjuk a középkorban gyakran kommentált Codexszel, akkor egyből feltűnik a hasonlóság. A jogkönyv-summák legelterjedtebb típusa, a Summa Codicis volt, mert a Codex első kilenc könyve nyújtotta a legjobb alapanyagot az egész jog összefoglalására. Ennek a Codexnek egyes címei tükröződnek vissza a Liber Extrában, és ennek következtében a Hostiensis Summájában is.

A Summa első részében („*iudex*”) kapnak helyet azok a bevezető jellegű címek, amelyek a jog forrásaival, a szokásjoggal és más alapvető fogalmakkal foglalkoznak. Itt beszél Hostiensis a bíró különféle fajtáiról és a *recusatio*ról is. Hostiensis a Liber Extrát követve az első részben tárgyalja az *in integrum restitutió*t, a választottbíráskodás, a választás és az *ordinatio* egyes kérdéseivel együtt.

A második rész („*iudicium*”) a perjoggal foglalkozik. Míg azonban az első részben a per statikájának egyes kérdéseit, addig a második részben a per dinamikája adja a fő témát. A perfolyam a keresetlevél benyújtásától egészen a végrehajtásig tart, ezen belül beszél a felperesről és alperesről, az eskü különböző fajtáiról, a kifogásokról, az elévülésről, és az egyezségről. A bizonyítás felvételével kapcsolatban szól a teljes bizonyítékról és a félbizonyítékról, a tanúkról és a tárgyi bizonyítékokról is. A perorvoslatok közül ismerteti a fellebbezést és a perújítást.

A harmadik könyv („*clerus*”) tárgyalja elsősorban a különféle szerződéseket, a szivességi használatot, az adásvételt, a locatio-conductiót, a szerződési biztosítékokat (zálog, kezesség), a teljesítés módjait és szabályait, a delegatiót és a confusiót, illetve az ajándékozást.²⁵ Ebben a részben dologi jogi kérdések is helyet kapnak, csakúgy mint az egyes szentségekkel, a tizeddel, és a fogadalmakkal kapcsolatos témák.

A negyedik könyv („*connubia*”) a házassájjal foglalkozik. Itt beszél a házasság és a jegyesség fogalmáról, itt van bemutatva a házassági akadályok bonyolult rendszere, a feltételhez kötött házasság, illetve más egyéb házasságjogi kérdés. Hostiensis itt foglalkozik a rokonsági fokok

(cognatio, affinitas) és a divortium témaival, de itt van szó a házassági vagyoni jogról is.

Az ötödik könyv („*crimen*”) foglalja magába a büntetőjogi anyagot. Eljárásjogi tekintetben Hostiensis itt beszél többek között a vád, a feljelentés, a vizsgálat, és a purgatio canonica kérdéseiről. Anyagi jogi tekintetben itt kapnak helyet a különféle bűncselekmények is (lopás, simónia, házasságtörés, stuprum, gyújtogatás, uzsora stb.). Az ötödik részt két általános jellegű cím zárja (de verborum significatione, de regulis iuris).

Hostiensis e művében az egyházjog, a teológia és a római jog irodalmából egyaránt merített. Summájában teológusokat, legistákat és dekretalistákat egyaránt idéz. Kora teológusai közül főként *Guillelmus Parisiensis*re és *Philippus Aquensis*re hivatkozik. A *dekretalisták* közül elsősorban Goffredus Tranensist idézi, de utal *Guillelmus Naso*, *Laurentius*, *Tancredus*, *Vincentius*, *Jacobus de Albenga*, *Damasus Hungarus*, *Huguccio*, *Gandulphus*, *Bernardus Parmensis*, *Alanus Anglicus*, *Johannes Teuthonicus*, *Petrus Hispanus* és *Raymundus de Pennaforte* véleményére is. Hostiensis bőven használja az addigi egyházjogi irodalmat, a közismert és népszerű szerzőket éppen úgy idézi, mint a régebbi dekretalisták műveit, *Bernardus Parmensis*, a *Glossa ordinaria* szerzője, *Goffredus* vagy *Tancredus* éppen úgy szerepel nála, mint *Damasus Hungarus*, *Gandulphus* vagy *Alanus Anglicus*.

Az egyházjog tekintetében egyértelműen Goffredus Tranensis summája volt a mű fő forrása. Hostiensis *Goffredus Tranensist* legtöbbször a „*secundum Goffredum*” kifejezéssel bevezetve idézi. Így a *De electione* címbe, vagy pedig a *De filiis presbyterorum* címbe. A *De clericis peregrinis* címbe azonban nincs kifejezetten megemlítve Goffredus Tranensis Summája, mégis az egyezések szembetűnőek. Ha Goffredus Tranensis Summájával hasonlítjuk össze, a hasonlóság kétségtől nagy, ez azonban nem jelenti azt, hogy Hostiensis kritikátlanul átvett volna tőle. Hostiensis eredetisége például a *De consuetudine*, a *De postulatione praelatorum*, vagy a *De aetate et qualitate ordinandorum* címekben is kifejeződést nyer. Ha pedig figyelmünket a címek rendszerére fordítjuk, még inkább feltűnik Hostiensis egyénisége. Míg Goffredus Tranensis szolgáiban követi a Liber Extra címeit, Hostiensis változtat azokon és egyes címeket összevon vagy szétválaszt. Így a *De causa possessionis* el van választva a *De causa proprietatis*től, a Liber Extrában pedig az eredetileg egységes *De sententia et re iudicata* címet több részre osztja, a *De sententia*, a *De mulcta* és a *De re iudicata* címekre. A negyedik részben a *Qui matrimonium accusare possint* cím Hostiensisnél két részre oszlik: a *Si mulier petat in virum aliquem* és a *Qui admittuntur ad accusationem* címekre. Az ötödik

részben elválasztja a *De accusationibus* címet a *De denuntiationibus*tól. Tudatában van annak, hogy a Liber Extra bizonyos mértékben már hiányosnak tűnik, ezért olyan kérdésekben is állást foglal, amelyekről a Liber Extra vagy Goffredus még nem szólt. Több helyen jelzi, hogy többet mond, mint a Liber Extra vagy Goffredus Tranensis.

A dekretalisták művein túl a legistákat is szívesen felhasználta. Legtöbbször Azót idézi, de hivatkozik Placentinusra, mesterére, Jacobus Balduinire („dominus meus”), Homobonusra, Irneriusra, Bulgarusra, Martinusra, Hugóra, Rogeriusra, Albericusra, Johannes Bassianusra is. Summájában kevésbé ismert legisták is helyet kapnak, így például Lanfrancus Cremensis is feltűnik művében. Hivatkozik a nevesebb perjogi szerzőkre is (Roffredus Beneventanus, Bernardus Dorna, Ubertus de Bobbio), de nem hanyagolja el a feudistákat sem (Pillius, Jacobus Columbi). Seckel mutatta ki²⁶, hogy Hostiensis summájában a *De feudis*²⁷ cím valójában Pillius feudáljogi summájának bővített kiadása. Ez is jól illusztrálja azt a tényt, hogy Hostiensis nemcsak egyházi jogi forrásokat használt fel, hanem ismerte és értékelte a legista irodalom eredményeit is.

Legtöbbször természetesen — jelentőségének megfelelően — Azo Summáját idézi. A két alkotás összehasonlítása meggyőző arról, hogy Hostiensis mennyire nagyra értékelte a művet. Lényeges egyezéseket találunk például a *De pactis* és a *De donationibus propter nuptias* és sok más, főként civiljogi címekben. Az átvétel gyakran nemcsak tartalom szerinti, hanem szó szerinti, ezáltal Hostiensis Summája lényegében Azo jogi tanításait közvetítette olyan államokban is, amelyek elvileg csak az egyházjogot ismerték el kötelezőnek, a római jogot nem.

A római jogi források és elsősorban a forrásokat magyarázó civiljogi glosszátorok hozzáértő és széleskörű használata az, ami Hostiensis művének egyedülálló jelentőséget biztosít az európai közös jog történetében. Hostiensis célja kifejezetten a *ius utrumque* kifejtése, nem szorítkozhat kizárólag egyházi jogi forrásokra. Arra a kérdésre, hogy miért nem szorítkozhat kizárólag egyházi jogi forrásokra, Hostiensis maga adja meg a választ: „quia haec materia utilis est et canonistis ignota.”²⁸ Ahogy a római jog tanításai *imperio rationis* hatoltak be távoli népek jogrendjébe²⁹, ugyanígy az egyházjogra is *imperio rationis* hatott. Ha kicsit túlzás is Gerics József megfogalmazása, aki szerint a kánonisták, így Hostiensis is, egyenesen „lajstromokat közöltek olyan kánoni jogintézményekről, amelyeket a civiljog ismerete nélkül meg sem lehetett érteni”, nem vitás, hogy Hostiensis igen erőteljesen felhasználta a római jogot.³⁰

Hostiensis summájának alapvető célja a *ius commune* lehetőleg teljes kifejtése, nyújtani mindazt, amit a kor színvonalán lehet. Egy egyházi jogi

mű, a Liber Extra címeihez igazodik, de nem kizárólag egyházi jogi summa, mert a római jog szempontjából legalább annyira jelentős, mint a kánonjog nézőpontjából.

Hostiensis summája az egész középkor folyamán hatalmas népszerűségnek örvendett. Több mint száz kézírata maradt fenn szerte Európában, de feltehető, hogy a közkezen forgó kéziratok száma még nagyobb volt. Magyarországon is használták³¹, amint azt a summának a X. 2.7-10 címeihez írt fragmentuma is bizonyítja, amelyet ma a budapesti Egyetemi Könyvtárban őriznek.³² Első nyomtatott kiadását 1473-ban készítették el. A summa iránt megnyilvánuló érdeklődést jelzi, hogy még a XVII. században is kinyomtatták, 1612-ben például Kölnben jelent meg. Hostiensis summájának jelentősége Azo summájának fontosságához hasonlítható, ugyanazt a szerepet töltötte be az egyházjogban, mint amelyet Azo műve betöltött a római jog területén.

4. A *Lectura in quinque libros Decretalium* és egyéb kisebb művek

Hostiensis másik fontos műve a *Lectura in quinque libros Decretalium*.³³ Keletkezése Hostiensis párizsi tartózkodására nyúlik vissza, de legnagyobb részét akkor írta, amikor már nem tanított. Valószínűleg ezen is élete végéig dolgozott, hiszen egy helyen említi IV. Kelemen pápa halálát, aki 1270-ben halt meg.³⁴

Ez az összeállítás egyike a dekretálisokhoz írt és a középkorban leginkább használatos kommentároknak. Forrásai közül IV. Ince pápa és Bernardus Parmensis apparátusai a legjelentősebbek, de természetesen felhasználja az őt megelőző dekretalisták nagyobb részét is. A Summához képest Hostiensis gondolatainak végső kifejlődését adja. A Summát korábban kezdte el írni és kevésbé részletes, ezzel szemben ez utóbbi műve részletesebb és kimerítőbb gondolatokat tartalmaz.

Hostiensis műve a *lectura redacta* műfajának jellegzetes képviselője. Formailag, szerkezetében Azo Lecturájához hasonlít, maga Hostiensis a *Commentum super decretalibus* címmel jelöli. A Summával összehasonlítva tartalmilag bizonyos hangsúlyeltolódások jellemzik. A legfeltűnőbbek azok a néhányszor kifejezett, de sokszor burkolt támadások, amelyeket IV. Ince pápának főleg a beneficiális szabályozás terén kifejtett véleményével szemben hangoztat.

A *lectura* 1512-ben Párizsban és 1581-ben Velenicében kinyomtatott kiadásai függeléként Hostiensisnek IV. Ince pápa egyes dekretálisaihoz írt *commentum*-át is közlik. Ez a mű a nyomtatott kiadásoktól eltérően a kéziratokban általában önállóan szerepel. Bertram szerint a középkorban na-

gyon elterjedt volt, minthogy ma is 25 kézirata ismert. Keletkezési ideje 1251 és 1253 közé tehető így a Collectio I és a Collectio II Novellarum gyűjtemények dekretálisain kívül még más ügyleveleket is magyaráz.³⁵

Nemrégiben fedezték fel egy oxfordi kéziratban a Lectura Decretalium egy korábbi redakcióját. A kéziratban Hostiensis Lecturájának első redakciója a Liber Extra szövegével együtt, glosszák formájában van feljegyezve. K. Pennington³⁶ mutatott rá a két redakció különbségeire. Az első redakció még 1265 előtt készülhetett el, mivel az 1265-ben megválasztott IV. Kelemen pápa nevét nem említi. Egyedül az oxfordi kézirat tartalmazza ezt az első redakciót, míg a többi fennmaradt kézirat és az összes nyomtatásban megjelent kiadás már a második, bővebb átdolgozást közli.³⁷ A Lecturát Magyarországon is használták, amint azt a magyar könyvtárakban őrzött több fragmentum tanúsítja.³⁸ Hostiensis magyarországi népszerűsége talán azzal is összefüggésben van, hogy Párizsban tanított, ahová a magyarországiak is előszeretettel jártak.

5. Összefoglalás

Kuttner a római jog és a kánonjog viszonyáról ezt írja: „A leges és a canones viszonyára nézve vitathatatlanul az a felfogás uralkodott, hogy a római jognak [az egyházban] subsidiarius érvénye van a jogházagok kitöltésére, már amennyiben nincs ellentétben a kánonjog alapelveivel.”³⁹

Hostiensis munkássága ennek az állításnak tökéletes bizonyítéka. Műveiben annyi hivatkozás található a bolognai egyetemen oktatott középkori római jogra, és azokra a középkori civilista glosszátorokra, akiktől ő maga is tanult, hogy azt mondhatjuk, az ő munkásságával a kánonjog páratlan romanizációja elérte tetőfokát.

Magyarországra ez annyiban vonatkozik, hogy Hostiensis hazánkban elterjedt művei magukkal hozták a római jog elveit, argumentumait is. Elég arra utalni, hogy Hostiensis Summája oldalakon keresztül szó szerint idézi a híres bolognai glosszátor, Azó summáját, aki pedig nem volt kanonista, Hostiensis mégis úgy érezte, hogy az egyházi joggyakorlatban szükség van Azó tanításainak ismeretére is. A kánonjog tehát szerte Európában, így Magyarországon is a római jog tanításait közvetítette, bár ez a római jog egy teljesen átalakított, középkori változata volt a jusztniánuszi jognak.

Jegyzetek

¹ Gerics J., Az államszuverenitás védelme és a „két jog” alkalmazásának szempontjai XII-XIII. századi krónikáinkban, in Történelmi Szemle 18 (1975) 353-354. (Gerics a lábjegyzetben Bónis Györgyre hivatkozik.)

² Hostiensisről ld. Bertram, M., Handschriften der Summe Hostiensis mit der „Quaestio” am Ende, in Bulletin of Medieval Canon Law 16 (1986) 96-97. Bertram, M., Handschriften und Drucke des Dekretalenkommentars (sog. Lectura) des Hostiensis, in Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung 75 (1989) 177-201. Didier, N., Henri de Suse en Angleterre (1236?-1244), in Studi in onore di Vincenzo Arancio-Ruiz, Napoli 1953, 2. kötet, 333. Didier, N., Henri de Suse en évêque de Sisteron (1244-50), in Revue historique de droit français et étranger 31 (1953) 409. Didier, N., Henri de Suse, prieur d'Antibes, prévôt de Grasse (1235?-1244), in Studia Gratiana 2 (1954) 595-617. Gallagher, C., Canon law and the Christian community: The role of law in the Summa aurea of Cardinal Hostiensis (Analecta Gregoriana 208) Roma 1978. Lefebvre, C., Hostiensis, in Dictionnaire de Droit Canonique 5 (1953) 1211-27. Pennington, K., A „Quaestio” of Henricus de Segusio and the textual tradition of his „Summa super decretalibus”, in Bulletin of Medieval Canon Law 16 (1986) 91-97. Pennington, K., An earlier recension of Hostiensis's Lectura on the Decretals, in Bulletin of Medieval Canon Law 17 (1987) 77-90. Pennington, K., Hostiensis, in Popes, Canonists, and Texts 1150-1550 (Collected Studies Series 412) London 1993. Wretschko, A., Ein Traktat des Kardinals Hostiensis mit Glossen betreffend die Abfassung von Wahldekreten bei der Bischofswahl, in Deutsche Zeitschrift für Kirchenrecht 17 (1907) 73-88. Vodola, E., Hostiensis, in Dictionary of the Middle Ages 6 (1985) 298-99.

³ Hostiensis, Summa Aurea, in X. 2.35., de testibus, n. 2. (Venetiis 1574, coll. 612)

⁴ Mazzuchelli, G., Gli scrittori d'Italia, Brescia 1758, II 1, 470.

⁵ MGH Scriptores 19. kötet, 132.

⁶ Hostiensis, Summa Aurea, in X. 1.3., de rescriptis, n. 23. (Venetiis 1574, coll. 59.): „Idem est si in nomine erretur, dummodo constet de persona per circumstantias appositas, puta si impetretur contra P., archidiaconum Parisiensem, beneficium in Anglia atque Provincia, legentem in Parisiis in Decretalibus, de Segusio oriundus, is enim nullus est nisi ego.”

⁷ Summa de electionibus, München, Staatsbibliothek, Clm 4111, fol. 26rb

⁸ Didier, N., Henri de Suse en Angleterre (1236-1244), in Studi in onore di Vincenzo Arancio-Ruiz nel XLV anno del suo insegnamento, II. kötet, Napoli 1953, 333-351

⁹ Luard, H. R. (ed.), Matthaei Parisiensis Chronica maiora, in Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores, 57. kötet, London 1877, 286 és 357.

¹⁰ Didier, N., Henri de Suse en Angleterre (1236-1244), in Studi in onore di Vincenzo Arancio-Ruiz nel XLV anno del suo insegnamento, II. kötet, Napoli 1953, 333-351.

¹¹ Didier, N., Henri de Suse, prieur d'Antibes, prévôt de Grasse (1235?-1245), in Studia Gratiana 2 (1954) 595-561.

¹² Luard, H. R. (ed.), Matthaei Parisiensis Chronica maiora, in Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores, 57. kötet, London 1877, 286.: „Considerans igitur haec omnia, de pecunia, quam de rege non minimam ad deiciendum episcopum wintoniensem acceperat, comparavit sibi amicos de mammona iniquitatis, et adquisivit sibi (utinam non comparavit) quendam in suis partibus episcopatum, et nuncius corvo factus simili, Dominum suum Noe defraudanti, nuncium cum onere negotii quod susceperit batulandum nequiter reliquit imperfectum; nec apparuit postea in regno Angliae, bonis regni saginatus.”

¹³ Didier, N., Henri de Suse: évêque de Sisteron (1244-1250), in Revue historique de droit français et étranger 31 (1953) 244-270, 409-429.

¹⁴ Reimer, H. (ed.), Christiani archiepiscopi liber de ecclesiae Moguntinae, in Monumenta Germaniae Historica, Scriptores, 25. kötet, Hannoverae 1880, 248.: „Substitutus est autem ab eodem legato adolescens subdiaconus Gerhardus nomine, filius comitis Conradi qui dicebatur Silvester comes. Hunc autem

substituit Hugo cardinalis presbiter et legatus, inductus a quodam Heinrico archiepiscopo Ebredunensi, qui socius erat ipsius legati. Nec tamen hoc ipse archiepiscopus consuluit sine causa; acceperat enim occulte ducentas marcas pecunie numerate a Gerardo, quem idem archiepiscopus institui procuravit. Nihil occultum quod non reveletur. Propter has autem ducentas marcas facte sunt multe destructiones ecclesie Maguntinensis.”

¹⁵ Lectura, in X. 1.9.10., de renuntiatione, c. nisi cum pridem, n. 32., (Parisiis 1511, fol. 155rb)

¹⁶ Diplovataccio, T., Liber de claris iurisconsultis, in *Studia Gratiana* 10 (1968) 142.

¹⁷ Az I testamenti dei cardinali del XII secolo, Roma 1980 című kötet 19-22. lapjain.

¹⁸ Helssig, R., Eine bisher übersehene Schrift des Hostiensis, in *Deutsche Zeitschrift für Kirchenrecht* 14 (1904) 70-82.

¹⁹ Wretschko, A., Ein Traktat des Kardinals Hostiensis mit Glossen betreffend die Abfassung von Wahldekreten bei der Bischofswahl, in *Deutsche Zeitschrift für Kirchenrecht* 17 (1907) 73-88

²⁰ Kessler, P.-J., Untersuchungen über die Novellengesetzgebung Papst Innocenz' IV., in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung* 33 (1944) 65-83.

²¹ Gallagher, C., Canon law and the christian community: the role of law according to the Summa aurea of cardinal Hostiensis, Roma, 1978

²² Gillmann, F., Von der Hinterlegung des Allerheiligsten, in *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 14 (1904) 100

²³ Summa Aurea, in X. 5., de regulis iuris, n. 3., (Venetiis 1574, coll. 1950)

²⁴ Bertram, M., Handschriften der Summe Hostiensis mit der „Quaestio“ am Ende, in *Bulletin of Medieval Canon Law* 16 (1986) 96-97.; Pennington, K., A „Quaestio“ of Henricus de Segusio and the textual tradition of his „Summa super decretalibus“, in *Bulletin of Medieval Canon Law* 16 (1986) 91-97.

²⁵ Az egyház legtöbb szerződés szabályozását magához kívánta vonni. Erre vonatkoztak Odofredus szavai: „Dominus papa se intromittit de omnibus”, és Cinus is hasonlóképpen nyilatkozott: „Ecclesia sibi usurpavit totam iurisdictionem.”

²⁶ Seckel, E., Über neuere Editionen juristischer Schriften aus dem Mittelalter, in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung* 21 (1900) 251

²⁷ Summa Aurea, in X. 3.20., de feudis, (Venetiis 1574, coll. 965)

²⁸ Summa Aurea, in X. 2.23., de usucapionibus, n. 6. (Venetiis 1574, coll. 714): „Per titulum autem accipe omnem actum, per quem solet transferri dominium, pro soluto, pro emptore, pro transacto, pro herede, pro donato, pro derelicto, pro legato, pro dote, pro suo, de quibus omnibus tam in Codice, quam in Digestis speciales tractatus habentur et nos etiam maxime, quia hec materia utilis est et canonistis ignota, de his omnibus speciales rubricas ad maiorem evidentiam apponamus.”

²⁹ Portemer, J., Recherches sur les differentiae iuris civilis et canonici au temps du droit classique de l'Église, Paris 1943, 48

³⁰ Gericis J., Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban, Budapest 1995, 219.

³¹ Bónis Gy., Einflüsse des römischen Rechts in Ungarn, *Ius Romanum Medii Aevi* V. 10., Milano 1964, 60.

³² U. Fr. I. m. 93.

³³ Bertram, M., Handschriften und Drucke des Dekretalenkommentars (sog. Lectura) des Hostiensis, in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung* 75 (1989) 177-201.

³⁴ Lectura, in X. 1.41.5., de restitutione in integrum, c. super litteris (Parisiis 1512, fol. 36va)

³⁵ Bertram, M., Handschriften und Drucke des Dekretalenkommentars (sog. Lectura) des Hostiensis, in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung* 75 (1989) 177-201.

³⁶ Pennington, K., An earlier recension of Hostiensis's Lectura on the Decretals, in *Bulletin of Medieval Canon Law* 17 (1987) 77-90

³⁷ Pennington, K., Pope and bishops: the papal monarchy in the twelfth and thirteenth centuries, Philadelphia 1984, 63-74

³⁸ Egyetemi Könyvtár, Budapest: Lectura in X. 5.6.12-17; X. 5.7.10-11 (=U. Fr. I. m. 94.); Lectura in X. 1.29.43.; X. 1.30.10 (=U. Fr. I. m. 95.). Központi Szeminárium könyvtára, Budapest: S. Fr. I. m. 63. Mindhárom töredék feltehetően ugyanaból a Magyarországon használatos kódexből származik.

³⁹ Kuttner, S., Papst Honorius III und das Studium des Zivilrechts, in *Festschrift für Martin Wolff*, Tübingen 1951, 93.